

«Tschiera» premiada

L'autora ed artista engiadinaisa Flurina Badel survain il Premi grischun da litteratura 2025 per seis roman «Tschiera». Id es il prüm roman da Flurina Badel e «piglia suot la marella diversas fatschettas da la turistificaziun, da la folclorisaziun e da la gentrificaziun da l'Engiadina», sco cha la giuria scriva.

«Flurina Badel quinta in seis roman ün'istorgia d'actualitad urgiainta in grondas parts da nos chantun», disch Kōbi Gantenbein, president da la Fundaziun Premi grischun da litteratura. «Quella referenza ad eveniments contemporans d'eira üna radschun importanta per nossa decisiun. Ma natüralmaing ans ha eir persvasa la qualitad litterara da l'ouвра.»

«Tschiera», l'ouвра premiada, raquinta in fuorma da roman da duos destins chi rapreschaintan ils dilemmas e las sfidas persunalas, però eir cumünavlas chi's muossan i'l svilup actual da bliers cumüns engiadinais. D'üna vart l'istorgia dad Aita, ün'Engiadinaisa emigrada a Vienna, chi vain davo la mort da sia mamma confruntada culla vendita da la chasa paterna – e tant culla perdita d'identitad ed orientaziun. E da tschella vart l'istorgia da Luis, ün anteriur fiduziari chi ha surtut la butia in cumün e chi's dosta ed ingascha da maniera vieplü rabgiantada cunter la vendita totala da sia patria a glieud estra benestanta.

Spejel litterar e documaint dal temp
Rico Valär, commember da la giuria e professor per litteratura e cultura rumantscha a l'Universitad da Turich, ha descrit il roman «Tschiera» in sia recensiuon sco «spejel litterar intelligiaint, substanzial e necessari dals svilups socials, culturalis ed economicis actuals».

Per l'autura sves es il nouv cudesch «Tschiera» eir ün documaint dal temp. Realisad i'ls ons 2017 fin 2024 descriva il roman la situaziun i'l temp avant cha la pandemia ha accentuad amo üna jada la mancanza da spazi d'abitat pajabel in Engiadina. «Vairamaing nun es il cudesch fingiad a plü actual», disch Flurina Badel. «Uossa füss quai ün'otra istor-

gia, perquai cha uossa eschan nus tuots sensibilisats per quist tema.» Cha pür grazcha a quista sensibilisaziun sajan nus eir pronts d'ans laschar aint sün quella istorgia. «Sch'eu vess publicad il roman fingiad dal 2019, vessan tuots dit: «Ah, tü exagereschast.»

Plüssas traducziuns in elavuraziun
Uossa però ha il roman gnü grond success. «Il cudesch es quasi exhaust», disch l'autura. Insembl culla Chasa Editura Rumantscha lavura ella intant vi da la registraziun d'ün audiocudesch da «Tschiera». In elavuraziun sun eir traducziuns dal roman per tudaish-ch, inglais, frances, italian ed ollandais. «Nus eschan in trattativas cun chasas edituras, ma intant nun es amo suottascrit ingün contrat», disch Flurina Badel. Ed implü: «Schi's scriva sün rumantsch, sun traducziuns enorm importantas. Perquai am ingascha ferm.» La publicaziun da la

versiun tudaish-cha cul titel da lavur «Ne-bellflüchtige» in üna traducziun da Ruth Gantert es prevista per l'on chi vain.

Premiada vain intant però la versiun rumantscha, eir pervi da sia «lingua expressiva, precisa e richa, inspirada da la tradiziun linguistica e da la lingua dal minchadi», sco cha la giuria scriva. Davo cha Flurina Badel ha guadagnad fingiad il Premi svizzer da litteratura 2020 per l'ouвра lirica «Tinnit tropic» ed il premi «Term Bel» als Dis da litteratura 2022 vain sia ouвра litterara in rumantsch uossa premiada per la terza jada. «Mia lavur creativa cul rumantsch nun es amo finida», disch l'autura sves (guarda eir intervista).

Michael Steiner/fmr

Roman «Tschiera» da Flurina Badel, in Rumantsch Vallader, ed. 2024 da la Chasa Editura Rumantscha, Cuira. 216 paginas. ISBN 978-3-03845-091-7. La surdada dal premi ha lö ils 18 gün in l'Hotel Bellavista a Plan.

Cartografar il rumantsch

Ils duos retoromanists Andrin Bächler e Matthias Grünert han ün nouv projet scientific: Els ramassan datas dals dialects rumantschs per pudair realisar ün atlas linguistic.

Fingiad pel pled «Schnecke» daja üna pruna variantas rumantschas: A Breil es quai la «glimaia», a Domat il «schne», a Riom «la glimaia cun crosa» ed ad Ardez «la lindorna».

Documentar quista richa varietad da dialects rumantschs ed illustrar quai in chartas geograficas, quai es üna da las finamiras dal nouv projet dal collavuratur scientific da la professura per rumantsch a la Scuola ota da pedagogia dal Grischun a Cuira Andrin Bächler e dal professor da rumantsch a Friburg Matthias Grünert.

Cun ün questiuari chi circulescha pel mumaint via WhatsApp ed e-mail, pon Rumantschas e Rumantschs respuonder a dumondas davart l'adöver da la lingua dal minchadi. «Nus nun eschan interessats cha la glieud stübgia tschinch uras davo co chi's disch alch,

ma as dumonda simplamaing: «Co dschessa quai i'l minchadi?»» Ramassadas vegnan impustüt pronunzas, expressiuns e plets da la lingua discursada.

Visualisar la variaziun

Lavur scientifica – quai cumpiglia suvent lavur minuziosa cun ün grond quantum da datas. Na d'intrar restan ils resultats però a la fin finala accessibels be ad ün pitschen circül interessad.

Pro l'actual projet da Bächler e Grünert es quai oter: «Quista lavur es dal sgür eir interessanta per ün vast public, cun quai cha chartas linguisticas sun alch fich visual. I's vezza subit, ingio chi's discorra co», declera Andrin Bächler.

As partecipar al projet pon tuotats e tuots chi discuorran rumantsch, eir quels chi nu vivan plü i'l territori rumantsch o persunas chi han impris rumantsch.

Il prüm atlas rumantsch

Ün atlas – exclusiv be pel rumantsch – manca amo fin hoz. I dà bain perscrutaziuns cun retscherschas linguisticas dal Dicziunari Rumantsch Grischun (DRG) e da l'ALS (Sprach- und Sachatlas

Tscherchats sun pledaders da tuot ils idioms

Co variescha la pronunza i'l territori d'üna lingua? Co as disferenzcheschan plets ed expressiuns tanter las regiuns? Per bleras linguas daja fingiad hoz atlas linguisticas fich precis chi respuondan a quellas dumondas. Dit simpel muossan quels atlas la repartiziun geografica da plets, möds da dir, structuradas grammaticalas da differents dialects e variantas dad üna lingua.

(fmr/sb)

Impir ora il questiuari per l'atlas rumantsch düra circa 20 minuts. Accessibel es il questiuari via quist QR:



Italiens und der Südschweiz), ma quellas sun gnüdas fattas avant circa ün tschientiner. «E per part nu sun las datas neir rapreschantativas, perquai cha las retscherschas sun gnüdas fattas cun be pac pledaders», cumpleta Andrin Bächler.

Il Premi grischun da litteratura

Daspö l'on 1999 vain annualmaing surdat il Premi grischun da litteratura. Respunsabel per quel es üna fundaziun privata, illa quala las cusgliaders ed ils cusgliaders da fundaziun agischian eir sco giuria. Actualmaing sun quai sper il president Kōbi Gantenbein eir Arianna Nussio, Luzia Rageth, Rita Schmid e Rico Valär. Fin l'on 2020 d'eira il premi finanzia cul legat da Milly Enderlin, daspö l'on 2021 tras donaturas e donaturs privats ed instituziuns publicas. Il Premi grischun da litteratura resguarda publicaziuns in rumantsch, italian e tudaish-ch d'auturas ed auturs dal Grischun o cun ün ferm connex cul Grischun. Il premi es dotad cun 10000 francs. (fmr/mst)

Dumandà davo

«A mai dà quai il curaschi da cuntinuar»

Il Premi grischun da litteratura es il terz premi cha Flurina Badel (41) survain per sia lavur litterara. L'autura chi lavura eir in ün duo artistic e sco schurnalista es tuornada dal 2018 in Engiadina Bassa.

FMR: Che significaziun ha il Premi grischun da litteratura per Ella?

Flurina Badel: Eu sun statta fich stutta cur cha la giuria s'ha annunzchada pro mai. Eu nu vaiva propa na fat quint cun quist premi, eir perquai cha l'on passà es gnü onurà ün cudesch rumantsch da Jessica Zuan. Eu sun dimena surpraisa e fich furtünada. Uschè ün premi nu dà be dapli atenziun ad ün cudesch, ma po eir drivir portas novas e portas avertas sun la premissa per lavur creativa. Ed a mai persunalmaing dà quai eir il curaschi da cuntinuar.

La giuria nomna la referenza a l'actualitad i'l roman «Tschiera» sco ün dals arguments pel premi. Cun che intenziun ha Ella tematisad il svilup actual in Engiadina? Che po ün'ouвра sco «Tschiera» contribuir a quella tematica?

Quista mancanza actuala da spazi d'abitat pajabel es tema in divers cudeschs ed eir in chanzuns d'auturas ed artists in Grischun. La reflexiun e transfuormaziun creativa dad uschè üna tematica ragiundscha ün oter public e po commouever sün ün oter nivel co ün ingaschamaint politic ed artichels schurnalistics. In l'art vaja plü pac per fats e cifras. «Tschiera» es per mai ün cudesch ch'eu n'ha scrit in prüma lingia per las persunas chi stan, stavian o lessan star in Engiadina ed impustüt per las persunas da mia infanzia quai. Eu n'ha scrit il roman per chapir che chi capita quai, ma a nivel emozional, che cha quista sfida sociala fa cun nus sco cumünanza – e per dar üna vusch a quellas persunas chi nu lessan neir na cha la situaziun resta uschea sco ch'ella dvainta vieplü.

La giuria loda eir la qualitad litterara dal roman. Co ha Ella lavurad culla lingua cun scriver «Tschiera»?

Eu n'ha provà da chattar üna lingua pussibla autentica actuala d'ün minchadi rumantsch in ün cumün d'Engiadina Bassa. Id es ün rumantsch sainza dominanza tudaish-cha – ün rumantsch chi vairamaing gnanca nu dà. Quai d'eira per mai la sfida, da ponderar co cha nus discurrissan rumantsch, scha nus nu dit messadens trasoura cul tudaish-ch. E listess laiva cha la realtad bilingua saja aint illa lingua dal roman e perquai esa eir aint germanissem e per part sintaxa tudaish-cha. Eu n'ha provà da scriver ün cudesch uschè rumantsch sco pussibel, ma sainza dovrar ün rumantsch s-chet supercorrect cha propa be plü fich pacas e pacas san insomma amo. Ed eu nu toc pro quellas persunas. Quai ha üna cumpoenta trista.

E co vaja uossa inavant in Sia lavur litterara?

Mia perscrutaziun dal muond tras la lingua rumantscha e meis buonder pel rumantsch nu sun amo fini. Vieplü vegnan eir mias otras linguas importantas pel scriver litterar. A mai plascha pel mumaint dad experimantar cun masdar plüssas linguas. Güsta suna vi d'ün monolog translingual per «romglish», dimena vallader-inglais. Eu sun üna persuna plurilingua tras e tras e quai am plascha. Meis böt es dad esser virtuosa scrivond cun differents linguas ed il rumantsch restarà üna da mias linguas fermas. (fmr/mst)